

Експлицитна политизованост “Аватара” Џејмса Камерона која се надовезала на отворену критику Апатхејда у филму “Дистрикт 9” Нила Бломкампа подсетила је на значајан идеолошки потенцијал филмске научне фантастике која се управо прошле године вратила са врло успешним насловима на биоскопско тржиште. Раније је научна фантастика обично преносила само ехо одређених друштвених стремљења, или је пак у појединим случајевима коришћена као жанровски образац који прикрива отворену политичку амбицију аутора, чини је питкијом за публику, или у крајњој линији уопште могућом за реализацију, уколико је аутор стварао у репресивном режиму. Међутим, данас се политички слој у научнофантастичном филму сматра обавезном фигуром и ова димензија је уведена као битна структурална карика у једном од карактеристичних преливања теоријског промишљања у креативне токове.

Када је теорија есенцијализовала политичку димензију као својство филмског СФ-а, убрзо су аутори почели да то спроводе у дело, неслућено подижући цену овом до тада презреном жанру.

Српска кинематографија је прилично сиромашна када је реч о делима која се могу сматрати научном фантастиком, а слично важи и за југословенску кинематографију уопште. Наравно, елемената фантастике има у низу филмова али су они углавном били ближи хорору или сатири у свом крајњем жанровском одређењу. Парадоскално, управо у години “Аватара” Србија је добила један од својих ретких неконтаминираних СФ наслова а то је дугометражни анимирани филм Алексе Гајића “Едит и ја” који има две изузетно занимљиве идеолошке димензије.

Прва идеолошка димензија је свакако смештање једне ортодоксне жанровске приче у српске услове. Прича о генетској модификацији, машини која мисли и научницима који радећи за корпорације компромитују своје знање смештена је у српске околности без икаквог уплива јунака који би се сматрали репрезентима друштва у коме се иначе такве свари редовно дешавају (Америка, Јапан). У том смислу, “Едит и ја” без комплекса, слично филму “Дистрикт 9” пружа српском филму причу за коју се чинило да наша култура нема право на њу. Један од примера апропријације конвенционалне жанровске

приче у прошлогодишњој српској продукцији био је филм “Зона мртвих” Милана Коњевића и Милана Тодоровића у коме је не само идеолошки аспект потпуно испуштен, већ се прича о зомбијима морала дешавати “под надзором” америчких јунака. Иако се такви уступци лако могу објаснити продукционим ограничењима, и намером да се филм пласира на иностраном тржишту, сама примена таквог решења показује да филм нема намеру да заживи у властитој култури и да буде део локалне друштвене слике. Наравно, “Дистрикт 9” је имао моћног заштитника у Питеру Џексону, Новозеланћанину са великим холивудским утицајем који је својим ангажманом помогао да овај наслов оствари светску доминацију али с друге стране, локални интегритет Бломпкампове приче ни у једном тренутку није доведен у питање и, на нивоу садржаја, он потписује чисту јужноафричку причу у сваком уметничком аспект држављанства једног филма.

У самом Гајићевом филму с друге стране, постоји и један флешбек на Пети октобар, потпуно неочекиван и невезан за причу, у коме се приказује једна анегдота везана за Слободана Милошевића у којој је офилмотворена једна од песимистичких хумористичких теорија о његовом ванземаљском или барем нељудском пореклу, проистекла из менталне изнурености српског народа пред његов пад с власти.

Међутим, није филм “Едит и ја” једина инстанца у којој српска научна фантастика својим жанровским средствима покушава да тематизује српску политичку ситуацију. У овом тренутку се на тржишту налазе чак четири врло свежа романа, од којих су неки релевантни не само естетски већ и у оквирима естаблишмента.

Као најпродаванији и најнаграђиванији роман наметнуло се “Константиново раскршће” Дејана Стојиљковића, које у селенићевском маниру обрађује једну од најатрактивнијих тема Другог светског рата а то је опседнутост окултизмом која је владала у Хитлеровом окружењу. Овог пута, Стојиљковићев роман говори о њиховим окултним интересовањима у околини Ниша и покушајима да на том подручју нађу реликвију која би требало да је остала из Цара Константина. Међутим, на тој локацији, нацисти сусрећу народ брутално зарађен међу собом и присуство неких натприродних бића са којима се до тада никада нису заиста сусрели. Стојиљковићев роман позива на поређење са Селенићем и могло би се рећи да већина романа фантастике у овом новом “националном” циклусу на неки начин имају препознатљив узор у великанима наше књижевности, што је добро дошло освежење, јер су се до сада обично исцрпљивали у подсећању на неке иностране, махом недостижне или чак маргиналне узоре. У конкретном случају Стојиљковићевог романа, алузија на Селенића произилази како из врло питког стила у коме се спајају атрактивни описи Ниша у прошлим временима са комуникативном причом безмало денбрауновског типа и једном изразито грађанско-демократском, речју предратно-монархистичком идеологијом. Код Стојиљковића су комунисти приказани као невоспитани и необразовани злочинци, док

код четника има и госпде и убица, а као посебна награда за познаваоце у роману се налази и заплет са Војводом Пећанцем – крајње контроверзном четничком фигуром - а нацисти су веће зло и од једних и од других, иако наравно и међу њима има заступника европских грађанских вредности. Сама по себи, оваква идеолошка матрица не носи ону снагу коју је имала када ју је Селенић спороводио у свом писању у време позног титоизма, али свакако јако добро комуницира са читаоцима и представља неку врсту мејнстрим идеолошке матрице која краси главни ток наше књижевности. Захваљујући врло вештом споју утицаја у распону од Селенића до Дена Брауна, Стојиљковић је скројио дело које функционише на више нивоа и оставља читаоца више него задовољним како захваљујући свом заплету, тако и због врло лепо истражене и описане прошлости.

“Бакарни бубњеви” Миомира Петровића, који је већ у роману “Лисичје лудило” пошао путем истраживања жанра, понајвише асоцирају на рад Борислава Пекића, како по замаху својих претензија да на простору Београда лоцира бојиште на коме се сусрећу древне културе, тако и по врло софистицираном баратању жанровском структуром и секундарном грађом из које црпи доста инсипрације. Основна слабост “Бакарних бубњева” представља њену, парадоксално, најаутентичнију и историјски најрелевантнију димензију, а то је Петровићево промишљање позиције писца у Србији, не само у светлу професионалног сналажења већ управо и из визуре политичких савезништава, медијског експонирања и сл. Сам заплет базиран на фантастици у себи носи један бизаран детаљ. Наиме, у протеклом периоду у више наврата су у јавности пласирани разни бизарни идеолошки наративи који су на бази метафизике покушавали да објасне тренутне политичке недоумице и тегобе српског народа. У том смислу, Петровићева фантастика често уме да буде питомија и реалистичнија од многих прича које смо имали прилике да чујемо у медијима као малтене званичан став одређених утицајних политичких групација. Јунаци Петровићевог романа су одрасли у становима са високим плафонима, у вишој средњој класи, њихов идеолошки став као и атмосфера целог романа су салонски и одмерени, без скретања ка популизму и хистерији било ког опредељења.

“Последњи Србин” Бобана Кнежевића је најближи фантастици кад је реч о литерарном поступку. Док су Стојиљковић и Петровић упркос ослањању на фантастику ипак базирани у литератури главног тока, Кнежевић полази из фантастике, али по свом замаху исписује дело које итекако може да искорачи у главни ток, барем међу читаоце којима фантастика није сасвим страна и упознали су је кроз рад писаца попут Нила Гејмена. Основне одлике ове књиге су енергичност у описивању радње, маштовити амбијенти у којима се прича дешава, јунаци израженог моралног кодекса и ситуације које се морају решавати храбрим и великим гестовима. “Последњи Србин” је амбициозан роман, интересантне структуре, који тематизује историју српског народа пре свега на простору Босне, као фантастику првог реда. Нудећи Гејманов просвећени приступ жанру у споју са ћосићевским доживљајем националног питања базираног на промишљању фаталних догађаја, Кнежевић потписује једно од најзрелијих остварења

наше фантастичарске сцене, а нарочито њеног СФ крила. Иако међу својим саборцима није први који се дотицао националних питања, вреди напоменути и рад Владимира Лазовића, Кнежевић је свакако најдаље отишао у формулисању дела које може да превазиђе српски жанровски гето.

“Шахт” Андрија Матића са друге стране знатно заостаје у стилском смислу у односу на ова три романа, иако је политички најексплицитнији. На трагу Орвеловог романа “1984” а заправо знатно више базиран на стрипу Алана Мура “В као вендета”, Матић нуди једну крајње инфантилну пројекцију страхова Друге Србије у облику приче о некој антиутопијској Србији из 2025. у којој је на власти коалиција националиста и комуниста, тајне службе и Црква вуку потезе из сенке а ексцес изолационистичке власти је толики да је забранила компјутере, мобилне телефоне, енглески језик и врши јавна погубљења политичких противника, хомосексуалаца и наркомана. Матићев роман је несумњиво инспиративно штиво за анализу која се може отегнути у бескрај ако би се само набрајала разна неуверљива решења, или стилске мањкавости. Међутим, оно што се у мору примедби издваја као најзанимљивија јесте заправо врло конзервативан дискурс на коме је базиран исказ главног јунака из чије визуре писац приповеда. Заправо, рекло би се да колико год осуђивао патријархалност, ауторитарност, насиље и предрасуде, Матић базира своја кључна емотивна чворишта у роману на конвенционалној хетеросексуалној вези, јунаковом гађењу над хомосексуалношћу и катарзичном утицају насиља над противницима. Дакле, у самој суштини, “Шахт” меандрира између денотативног страха од тоталитарне државе и конотативног сањарења о репресивном друштву, без суштинског истраживања или заступања Другости. Ово издање угледне куће Стубови културе по својим литерарним дOMETИМА највише подсећа не једну њихову ранију књигу, роман Ненада Петровића “Човек кога је требало убити” у коме се кроз парафразу Форсајтовог “Шакала” заправо даје одушка пишевој дневној фрустрацији Слободаном Милошевићем.

Учешће Стојиљковићевог и Петровићевог романа у ужем избору за НИНову награду, спој квалитетне фантастике са релевантном друштвено-историјском темом код Кнежевића и етаблирање Андрије Матића како кроз издање престижне куће Стубови културе тако и кроз препоруке Давида Албахарија или идеолошких истомишљеника из часописа “Бетон”, довело је фантастику на одређени начин у фокус наше књижевне јавности и значајно је што постоје барем три романа која могу на прави начин да репрезентују ту идеју пред публиком и критиком главног тока.

Кад је реч о широј читалачкој публици, “Константиново раскршће” успело је да забележи значајан резултат и ово Лагунино издање већ има статус бестселера. Миомир Петровић има већ изграђено тржиште и базу читалаца док Кнежевић са “Последњим Србином” има дистрибуцију без преседана за један роман фантастике код нас. На основу овога се

може рећи да се сазревање српске фантастике испољава и код избора тема и у самом пласману на тржишту.

У овом тренутку, постоје две потенцијалне читалачке публике које српска фантастика треба да придобије. Прва публика је главнотокковска публика која би могла имати извесне предрасуде према романима који се ослањају на типске заплете својствене фантастици као што су вампири, путовање кроз време и димензије или окултизам. С друге стране, данас имамо бројне писце главног тока који се врло озбиљно ослањају на прилично тврде и херметичне научнофантастичне конвенције – најбољи пример је Мишел Уелбек који у свом роману “Могућност острва” има читав сегмент базиран на врло херметичном СФу, дочим је цела премиса романа обојена оваквим решењима. Дакле, писци попут Уелбека (чији је рад додуше све до “Могућности острва” имао извесне СФ елементе проистекле пре свега из традиције хуманистичких мислилаца да се служе појмовима из природних наука) сензибилизирали су читаоце према таквим захватима и наши писци потенцијално могу имати користи од тога.

Друга публика је свакако она која чита инострану, махом врло популарну фантастику, али нема пуно искустава нити са српском фантастиком нити са српском главнотокковском књижевношћу уопште. Ова циљна група је изузетно важна и издавачи у сарадњи са писцима треба да јој врло пажљиво приступе како би се овај врло позитиван тренд на најбољи могући начин искористио и остварио континуитет како настанка тако и издавања и потражње релевантне српске фантастике.

Циљ овог текста није да о овој теми да последњу реч, јер нисам ни компетентан за тако нешто. Ово је више нека врста лаичког позива једног читаоца (који је препознао одређену тенденцију) да књижевна критика обрати већу пажњу на овај интересантан феномен.